

NƏQLİYYAT DAŞINMALARINDA FUNKSIONALLIĞA TƏSİR GÖSTƏRƏN RİSKLƏRİN DÜZGÜN İDARƏ EDİLMƏSİ

Naridə Zülfüqarova,
*Azərbaycan Texniki Universitetinin baş
müəllimi, Qabaqcıl təhsil işçisi*
e-mail: naridezulfuqarova@gmail.com

Aysel İsayeva,
*“Smart Digital Solutions” Məhdud
Məsuliyyətli Cəmiyyətinin köməkçi
proqramçısı, layihə üzrə mütəxəssis*
e-mail: isayeva.aysel@gmail.com

UOT: 656.1; 621.64

Xülasə. Məqalədə logistikanın əhəmiyyətli rolundan, logistika sənayesində təhlükəsizlik qaydalarından, yükləşmələrdə risklərin azalmasından, addım və strategiyalarından, malın necə qablaşdırılmasından danışılır. Həmçinin nəqliyyat risklərinin hadisə ilə üzləşməməsi üçün hansı təhlükəsizlik tədbirlərindən istifadə edilməsindən, logistika xətlərində qeyri-adekvat marşrut planlamasından, nəqliyyat vasitələrinin nasazlığı, anbar və ya kadr çatışmazlığı kimi amillərdən, hüquqi və təşkilati problemlər, gömrük rəsmiləşdirilməsindən, gecikmələrin nəticələrindən, qeyri-adekvat avadanlıqdan, işçi heyəti ilə bağlı problemlərdən bəhs edilir və risklərin vəziyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi haqqında qeydlər də öz əksini tapıb.

Açar sözlər: nəqliyyat, logistika, təhlükəsizlik, mallar, mühit, risklər, gecikmələr.

Key words: transport, logistics, safety, goods, environment, risks, delays.

Ключевые слова: транспорт, логистика, безопасность, товары, окружающая среда, риски, задержки.

Müasir dövrdə insan həyatı üçün vacib olan bir çox sahələrdə olduğu kimi, bütün nəqliyyat sistemində nəqliyyat vasitələrinin, onlara aid olan infrastrukturaların qabaqcıl texnologiyaların faydalarından əlavə, insan həyatına və ətraf mühitə ciddi mənfi təsir göstərən təhlükəli xüsusiyyətləri də vardır. Nəqliyyatda nəqliyyat vasitələrinin növündən asılı olaraq, təhlükəsizliyi idarə etmək üçün onlara uyğun hansı risklərin gözlənildiyini müəyyən etmək, yüklərin daşıma prosesindəki risklərini idarə etmək və bu risklərin minimuma endirilməsini təmin etmək lazımdır.

Nəqliyyat riski məhsulun satıcıdan alıcıya

daşınması və çatdırılması zamanı yarana biləcək potensial problemdir. Bu risklər göndərmə prosesində məhsulun zədələnməsi, gecikmələr və ya digər gözlənilməz hallarla bağlı ola bilər. Nəqliyyat risklərinə aşağıdakı məsələlər daxildir:

1. Zədələnmiş və ya məhv edilmiş məhsullar. Nəqliyyatda malların daşınması və saxlanması zamanı müxtəlif amillərdən daşıma prosesində malların keyfiyyətinə, dəyərinə, funksionallığına təsir göstərə bilər. Zərərin və proses zamanı zədələnmiş məhv olan məhsulların əsas səbəblərinə aşağıdakılar aiddir:

Fiziki zərərlər. Məhsulların daşıma zamanı təsirlərə, zərbələrə və ya vibrasiyaya məruz qalması nəticəsində baş verə bilər. Bu zədələr məhv

sulların qırılmasına, cızılmasına və ya deformasiyasına səbəb olur.

İqlim və ətraf mühitin təsirləri. Hava şəraiti, temperatur, rütubət, yağış və qar kimi ətraf mühit amilləri məhsulların xarab olmasına və ya təsirinə səbəb ola bilər. Məsələn, bəzi məhsullar müəyyən temperatur və rütubət şəraitində saxlanılmalıdır.

Saxlama şərtləri. Məhsulların daşınmadan əvvəl və ya sonra saxlanması zamanı qeyri-adekvat şərtlər məhsulların xarab olmasına və ya zədələnməsinə səbəb olur.

Nəqliyyat metodu və avadanlıq. İstifadə olunan nəqliyyat üsulları və avadanlığın uyğunluğu, eləcə də texniki xidməti də məhsulların vəziyyətinə təsir göstərə bilər. Məsələn, həssas bitkilər üçün müvafiq daşınma üsulu seçilməlidir.

Qeyri-adekvat idarəetmə və yükləmə prosesi. Məhsulların qeyri-adekvat yüklənməsi, yığılması və ya daşınması məhsulların zədələnməsinə və sıradan çıxmasına səbəb ola bilər.

Göndərmə və daşıma sektorunda bu cür riskləri azaltmaq və məhsulları təhlükəsiz daşımaq üçün müvafiq qablaşdırma, düzgün saxlama şəraiti, uyğun daşıma üsulları və avadanlıqdan istifadə kimi ehtiyat tədbirləri görülməlidir. Bundan əlavə, bütün təchizat zəncirində təhlükəsizliyi təmin etmək üçün müvafiq nəzarət və monitorinq mexanizmləri çox vacibdir.

2. Gecikmələr və tərəddüdlər. Göndərmə sənayesində gecikmə və tərəddüdlər daşınmanın planlaşdırılan vaxt çərçivəsində çatmaması və ya həmin çərçivəni aşması riskini ifadə edir. Bu risklər müəssisələr, təchizat zənciri və müştərilər üçün xoşagəlməz nəticələrə səbəb olur və müxtəlif amillərdən qaynaqlanır. Belə risklərin əsas səbəbləri:

Hava və trafik. Hava şəraiti və nəqliyyatın sıxlığı daşıma prosesində gecikmələrə səbəb ola

bilər. Xüsusilə pis hava şəraiti və ya nəqliyyatın sıxlığı planlaşdırılan çatdırılma müddətini aşaraq daşınma prosesinə təsir göstərir.

Logistika problemləri. Logistika xətalrı qeyri-adekvat marşrut planlaması, nəqliyyat vasitələrinin nasazlığı, anbar çatışmazlığı və ya kadr çatışmazlığı kimi amillərlə əlaqələndirilir və çatdırılma gecikmələrinə səbəb olur.

Təchizatçı problemləri. Təchizatçının gecikmələri və ya logistika təminatçılarının gözləntiləri yerinə yetirməməsi göndərmə gecikmələrinə səbəb olur. Xüsusilə təchizat zəncirindəki digər tərəflərin planlaşdırmasının pozulması daşıma prosesinə təsir göstərir.

Hüquqi və təşkilati məsələlər. Hüquqi və təşkilati problemlər gömrük rəsmiləşdirilməsi, icazələr, lisenziyalar və ya sərhəd keçidləri daşınma gecikmələri ilə nəticələnir.

Birbaşa yığım. Göndərmələr qrafikə uyğun gəlmədikdə baş verən bu cür gecikmələr birbaşa daşıma əməliyyatları ilə bağlı olur. Qeyri-adekvat avadanlıq, işçi heyəti ilə bağlı problemlər və ya yük tutumunda çatışmazlıqlar bu cür gecikmələrə səbəb olur. Nəticədə aşağıdakı problemlər yaranır:

Müştəri narazılığı. Bu zaman göndərmədə gecikmələr müştərinin narazılığına səbəb olur və müştəri nəinki yükün vaxtında çatmasını gözləməyəcək, həm də şirkət və onun brendi haqqında mənfi rəylər yaradacaqdır.

Rəsmi problemlər: Göndərmə gecikmələri şirkət daxilində rəsmi problemlərə də səbəb olur. Gücləndirilmiş müşahidə, planlaşdırma dəyişiklikləri və müşahidə prosedurlarının yenidən müəyyən edilməsi əlavə fəsadlar verir.

Əlavə fəsadlar. Göndərmə gecikmələri şirkət üçün əlavə xərclərə səbəb olduğundan gecikmələr təcili tədbirlər və mükafat göndərmə xidmətləri tələb edir.

3. Zənciri problemlər. Avadanlıq zənciri məhsulun təhlili ilə başlayır və təchizatçı, istehsal, daşıma və emal proseslərini əhatə edir. Məhsulların müəyyən bir tarixdə və müəyyən keyfiyyətdə müştəri tərəfindən əldə edilməsini təmin etmək üçün bu zənciri səmərəli və effektiv idarə etmək vacibdir. Göndərmə gecikmələri avadanlıq zəncirinin pozulmasına səbəb olub, müxtəlif əməliyyatlara təsir göstərir. Gecikmələr təchizatçı və istehsalçıların planlarına və son

tarixlərinə təsir göstərdiyindən istehsalçı və təchizatçılar malları müştərilərə vaxtında çatdırmağa çalışsalar da, çatdırılma gecikmələri tədarük zəncirində çəşqınlıq yaradır.

Anbarın saxlanması və yerinə yetirilməsində dəyişikliklər: Bu dəyişiklik zamanı göndərmə gecikmələri istehsalçılar və anbar əməliyyatları üçün ehtiyat toplama və iş proseslərini çətinləşdirir, göndərilən məhsulların qeyri-müəyyən vaxta çatması anbar ehtiyatlarına zərər verir.

Sifariş və satış sifarişi. Göndərmə gecikmələri satış sifarişini və müştərilərə sifarişlərin yerinə yetirilməsini planlaşdırmaqda problem yaradır. Bu, müştərilərin gözləntilərini yaxşılaşdırmaq və xidmət keyfiyyətini artırmaq üçün effektiv sifariş və satış sifarişinə təsir göstərməlidir.

Ümumi əməliyyatların idarə edilməsi. Göndərmə gecikmələri çatdırılma zənciri əməliyyatlarının idarə edilməsində çətinliklər yaratdığından tədarükçü və istehsaldan daşınma və icraya qədər bütün proseslər avadanlıq zəncirinə təsir göstərir.

Bu problemləri idarə etmək üçün:

Təhlil və tənzimləmə. Avadanlıq zəncirindəki problemləri təhlil etmək və tənzimləmək üçün effektiv təhlil və idarəetmə üsullarını tətbiq etmək vacibdir.

Əməliyyat prosedurları. Təhlillər əsasında təsirli tədbirlər aparılmalı və müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün tövsiyələr müəyyən edilməlidir.

Təşkilatın təkmilləşdirilməsi. Avadanlıq zəncirindəki problemləri aradan qaldırmaq və onların effektivliyini artırmaq üçün təşkilatda təkmilləşdirmələr həyata keçirilməlidir.

Texnologiyadan faydalanmaq. Təchizat zənciri proseslərini təhlil etmək və səmərəliliyi artırmaq üçün ədədi və avtomatlaşdırma texnologiyalarından faydalanmaq lazımdır.

Qlobal təchizat zəncirində daha səmərəli və effektiv proseslər yaratmaq üçün avadanlıq zəncirinin problemlərinin idarə edilməsi effektiv təhlil və tənzimləmə prosesi ilə birləşdirilir. Aşağıdakıları nəzərə almaq vacibdir:

Tələb qarışıqlığı. Tələb qarışıqlığı məhsulların tələb olunan vaxtdan əvvəl və ya sonra tələb olunma riskinə aiddir. Bu çəşqınlıq səhv təhlil edilmiş sorğular, proqnozların səhv hesablanma-

sı, müştəri sorğularının dəyişdirilməsi və saxtalaşdırılmış iddialarla bağlı olur.

Əsas səbəblər:

Yanlış suallar və proqnozlar. Müvafiq faktlar və məlumatlarla dəqiq sorğu proqnozunun yaradılması yanlış sorğu və proqnozlar riskini azaltmağa kömək edir. Yanlış təhlil edilmiş və ya proqnozlaşdırılan sorğular təchizatçılar və satıcılar üçün çəşqınlıq yarada bilər.

Müştəri sorğularının dəyişdirilməsi. Müştəri sorğularının dəyişdirilməsi tələb çəşqınlığına səbəb olur. Əgər müştərilər sifariş və tələblərini dəyişsə, bu tələb olunan məhsulların sayını və vaxtını dəyişdirərək təchizatçılar üçün çətinliklər yaradır.

Satışın idarə edilməsi və marketing tədbirləri. Satışın düzgün idarə edilməməsi, strategiyaların və marketing tədbirlərinin olmaması tələbin çəşqınlığına səbəb olur. Yanlış marketing tədbirləri və tənzimləmələri müştərilər tərəfindən məhsulların qiymətlərinin düzgün müəyyən edilməməsinə səbəb olur.

Etirazlar və nəticələr:

Təchizat qarışıqlığı. Tələb qarışıqlığı təchizatlarda və təchizatçıların anbarlarında çəşqınlığa səbəb olur. Məhsulların düzgün sayının müəyyən edilməməsi əməliyyatların təhlilində tələblər çəşqınlığı və fəsadlar yaradır.

Əməliyyatların və rəhbərliyin təhlili: Tələb çəşqınlığı əməliyyatların təhlilini çətinləşdirir və effektiv rəhbərliyi təmin edə bilər. Məhsulun təhlili və planlaşdırması təchizatçılar üçün problemlər yaradır və tələb çəşqınlığı əlavə edir.

Tələb qarışıqlığını idarə etmək üçün effektiv sifariş və proqnoz prosesləri, müştərilərlə yaxşı ünsiyyət və sifarişlərin düzgün qeydi tələb olunur. Həm təchizatçıların, həm sənaye əməliyyatlarının, həm də satıcıların birgə əməliyyatlarının düzgün tənzimlənməsi tələbin çəşqınlığını azaltmağa kömək edir.

4. Hava və hava şəraitinin təsiri. Daşınma zamanı hava və hava şəraitinin riski çox mühüm və effektivdir. Hava şəraitinin dəyişməsi və pis hava şəraiti daşınma sahəsində bütün növ nəqliyyat vasitələri üçün risklər yaradır. Bu risklər daşınmanın keyfiyyətinə, təhlilinə təsir edir, hətta analiz və keyfiyyətin pozulmasına da səbəb ola bilər. Göndərməyə təsir edən hava və hava şəraitinin riskinə dair nümunələrə aiddir:

Güclü küləklər. Güclü küləklər hava nəqliyyatının qeyri-sabit olmasına səbəb olduğundan külək yüksəkprofilli nəqliyyat vasitələri üçün böyük bir hava riskidir.

Qar və buz qarlı, buzlu yollarda təhlükəsizliyin azalmasına və sürücülərin nəqliyyat vasitələrini idarə etməsində çətinliklərə səbəb olduğundan qəza və yaralanma riskini artırır.

Güclü yağışlar və daşqınlar. Güclü yağışlar nəqliyyat vasitələrinə nəzarəti çətinləşdirir və nəqliyyatı məhv edir. Daşqınlar yolları yuyub aparır, yolsuzluq yaradır və böyük risklərə səbəb olur.

Güclü dumanlı hava. Görmə qabiliyyətini azaldır və sürücülər üçün naviqasiya və nəqliyyatın koordinasiyasını çətinləşdirir.

Şiddətli fırtınalar. Daşqınlar, qasırğalar və qum fırtınaları nəqliyyatın dayanıqlığına təsir edir, hətta yolların bağlanmasına səbəb olur.

İldırım. Elektrik kəsilməsi zamanı ildırımlar elektron, eləcə də nəqliyyat sistemlərinə ziyan vurur.

Hava şəraitinin bu cür risklərini idarə etmək üçün aşağıdakı tədbirlər görülməlidir.

– hava proqnozlarını, xəbərləri və hesabatları diqqətlə izləmək və qeyd etmək;

– nəqliyyat vasitələrinin sürücülərinə marşrutun planlaşdırılmasında və qərarların qəbulunda kömək etmək üçün mövcud cari relslərdən və yol şəraitindən istifadə etmək;

– nəqliyyat şirkətləri və sürücülər arasında effektiv ünsiyyət və məlumat mübadiləsini təmin etmək;

– hava proqnozlarına əsaslanaraq mümkün qədər səmərəli şəkildə daşımaların təhlili və planlaşdırılmasını həyata keçirtmək;

– sürücülərə müvafiq təlim və təcrübənin verilməsi ilə onları hava və yol şəraitindən qorumağa kömək etmək və s.

Bu tədbirlər hava və hava şəraitinin daşımalara təsirini minimuma endirməyə və daşıma təhlükəsizliyini artırmağa kömək edə bilər.

5. Nəqliyyat və kommersiya riski. Nəqliyyat və kommersiya riski biznesdə rast gəlinən müxtəlif risk növlərinə aiddir və təşkilatların əməliyyatlarına və biznes nəticələrinə təsir göstərir. Bu riskləri təhlil edərək və effektiv şəkildə idarə etməklə müəssisələr davamlılığını artırır və uğurlarını təmin edirlər. Hər iki risk növünün özü-

nəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Nəqliyyat riski. Bu risklərə əmlakın itirilməsi, zədələnmələr, gecikmələr, oğurluqlar, qeyri-adekvat qablaşdırma, nəqliyyat vasitələrinin nasazlığı və s. aiddir. Nəqliyyat riski tədarük zəncirinin mühüm hissəsidir və effektiv idarə olunmasa, əməliyyatlara, xərclərə və müştəri məmuniyyətinə zərər verir.

Kommersiya riski. Kommersiya riski kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı müəssisələrin üzləşdiyi risklərə aiddir. Bu risklər, ümumiyyətlə, bazar, rəqabət, maliyyə bazarları və iqtisadi şərait kimi amillərdən yaranır. Təşkilatlar tələbin dəyişməsi, qiymət dəyişkənliyi, yeni bazar oyunçularının meydana çıxması, təchizatçı əlaqələrinin pozulması və texnoloji inkişaf kimi kommersiya risklərinə diqqət yetirməlidirlər.

Ümumi kommersiya risklərinə aşağıdakılar daxildir:

– tələbin qəfil artması və ya azalması müəssisələr üçün qeyri-müəyyənlik yaradır və strateji planlaşdırmaya təsir edir.

– malların və xidmətlərin qiymətlərindəki dalğalanmalar xərclərə təsir edir və mənfəət marjasını dəyişir.

– bazar dəyişiklikləri və artan rəqabət müəssisələrin rəqabət üstünlüklərini itirməsinə və ya bazar paylarını azaltmasına səbəb olur.

– iqtisadi tərəddüdlər, faiz dərəcələri, valyuta məzənnəsinin dəyişməsi və kapital bazarındakı dəyişikliklər maliyyə vəziyyətinə təsir göstərir.

– təchizatçı münasibətlərinin və təchizat zəncirinin pozulması və ya təchizatçı ilə bağlı problemlər biznes əməliyyatlarına ciddi şəkildə müdaxilə edir.

Risklərlə məşğul olmaq, onları effektiv idarə etmək üçün təşkilatlar risk qiymətləndirmələri aparmalı, riskləri müəyyən edib, uyğun strategiya, tədbirlər hazırlamalı və nəzarət etməlidirlər.

6. Risklərin effektiv idarə edilməsi. Daşıma zamanı riskləri effektiv idarə etmək üçün icra dəstəyini inkişaf etdirmək vacibdir. Buna təhlil, əməliyyatların planlaşdırılmasında müvafiq tədbirlərin tətbiqi ilə nail olmaq olar.

Daşımalarda risklərinin effektiv dəstəyin hazırlanması üçün bəzi əsas addım və strategiyalar:

Risk təhlili. Daşıma prosesi zamanı yarana biləcək risklərin müəyyən edilməsi və təhlili potensial risklərin sıralanmasını və onların

effektiv müdaxilələr üçün əhəmiyyətini tələb edir. İlk addım məlumatı tərtib etmək və tam məlumat bazasını yaratmaqdır. Bu məlumatlara daşınma təhlükələri, performans göstəriciləri, risk faktorları, şərtlər və digər müvafiq dəyişənlər daxil olur. Sonra son regressiya modeli qurulur. Bu model müstəqil dəyişənlər (risk faktorları) və asılı dəyişənlər (həyat performansı və s.) arasındakı xətti əlaqəni təsvir edir. $Y=a+bX+\varepsilon$

Burada Y – asılı dəyişən (nəqliyyat təhlükələri); X – müstəqil dəyişən (risk faktorları), a və b modelin parametrləri, ε – varepsilon, təsadüfi fərkdir. Sonda modelin parametrləri qurulur, dəyişənlər arasında xətti əlaqə təsvir edilir.

İdarəetmə tədbirləri və təhlilə əsaslanan tədbirlər:

Planlaşdırma və monitorinq. Daşıma prosesini planlaşdırmaq və nəzarət etmək üçün aşağıdakı təsirli tədbirlər görülməlidir:

- təhlillərə əsaslanan tədbirlər;
- tədbirlərin icrasına və uyğunluğuna müşa-hidə;
- tədbirlərin effektiv həyata keçirilməsi;
- nəzarət və audit;
- əməkdaşlıq və ünsiyyət;
- həmkarlar və tərəfdaşlarla ünsiyyət;
- təcrübənin paylaşılması;
- təşkilatçılıq qabiliyyətinin inkişafı;
- təşkilati tədqiqatlar və inkişaf proqramları.

Risqlərin qiymətləndirilməsi. Hər bir riskin effektivliyinin və təsirinin qiymətləndirilməsi riskləri düzgün müəyyən etməyə və müvafiq tədbirlər görməyə kömək edir.

Nəticə. Araşdırmadan belə nəticəyə gəlmək olar ki, nəqliyyat vasitələri ilə yüklərin daşınması prosesində bir çox səbəblərdən yaranan risklərin düzgün idarə edilməsi təhlükəsiz hərəkətin təmin edilməsinə və yüklərin sağlam təyinat yerinə çatdırılmasına, risklərin müəyyən edilməsi nəticəsində minimuma endirilməsinə nail olmaq və qaydalara düzgün riayət etməklə qəzaları aradan qaldırmaq mümkündür. Ölkənin nəqliyyat xidmətləri səviyyəsinin artması ilə düzgün kadrların hazırlanması hərəkətin təşkilinin təkmilləşdirilməsi, daşınmada yaranmış risklərin addım və strategiyalarını proqnozlaşdırmaqla daşımalarda risklərin azaldılması üçün müvafiq tədbirlər görülməli və nəzarət gücləndirilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Beynəlxalq avtomobil yük daşımalarını həyata keçirən sürücülərin xüsusi hazırlığı (dərs vəsaiti). ABADA, AzTU, “SABAH” nəşriyyatı, Bakı, 2011, 138 s.
2. Əliyev E.Ə. Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ. Bakı, 2010.
3. Məmmədov Y.Ə., Tağızadə Ə.H. Avtomobilin istismar keyfiyyətləri (dərs vəsaiti). Bakı, AzTU, 2019, 238 s.

N.Zulfugarova, A.Isayeva

Proper management of risks affecting functionality in transportation

Abstract

The article talks about the important role of logistics, safety rules in the logistics industry, reducing risks in transportation, steps and strategies, and how to pack goods. Also, what safety measures should be used to avoid transportation risks, logistics errors, inadequate route planning, factors such as vehicle breakdowns, lack of storage or staffing, legal and organizational problems, customs clearance, consequences of delays, inadequate equipment, notes on the strengthening of control over the situation of risks and problems related to the staff were reflected.

Н.Зульфугарова, А.Исаева

Надлежащее управление рисками, влияющими на функциональность при транспортных перевозках

Аннотация

В статье рассматривается важная роль логистики, правила безопасности в логистической отрасли, снижение транспортных рисков, шаги и стратегии, а также способы упаковки товаров. Также, какие меры безопасности следует использовать, чтобы избежать таких факторов, как транспортные риски, ошибки логистики, неправильное планирование маршрута, поломки транспортных средств, нехватка складских помещений или персонала, юридические и организационные проблемы, таможенное оформление, последствия задержек, недостаточное оборудование, учетные записи сделанный. Отразилось усиление контроля над ситуацией, рисками и проблемами, связанными с персоналом.